

HAFTA KONUŞMASI

Bir Harita ve Zarf
üstünde Gezinti

77-593197

Arap harfleri zamanında basılmış eski bir Türkiye haritasına bakıyorum: Memleketin adı hiç bir lisan-da yeri olmıyan, bizimkinde bile dile alınmıyan, başka milletlerin ve devletlerinki gibi bir millete ve devlete mal edilmesi imkânı bulunmıyan uzun, şatafatlı bir terkiptir, (Memalik -i- Mahruse -i- Şahane) dir!

Acaba şu "mahruse" ne demektir? Muhafaza edilmiş gözetilmiş, korunmuş manasına gelir. Asırlardanberi parça parça kopup yabancılar eline geçen, imar ve sınaat yüzü görmiyen o zamanki yolsuz, fabrikasız, bakımsız bir ülkeye böyle, tamamiyle yanlış, hattâ yalan bir sıfat verilmesi ne hazin..

İnsana eski Mısır hânedanından Ptolemée'lerin büsbütün aksî mânaya gelen parlak ünvanlarını hatırlatıyor. Cüceye dev, köseye torba sakal, şapa şeker der gibi bir sey... Bilirsiniz ki Ptolemée II. ye "filadelf", yani "kardeşlerini seven" sıfatı verilmişti.. Beş kardeşini öldürttüğünden dolayı! Yine o hânedandan babasının canına kıyana "filopator", ve yabancı bir devleti yardımına çağırana "şöhretli", denilmesi bu "tesmiye binna-kis" icabındandır. İşte, bir türlü muhafaza edilemeyen, gözetilip korunamıyan "Memalik-i-şahane" nin "mahruse" sini de ötekiler gibi ters mânaya alabilirsiniz; bir cins Ptolemée edebiyatıdır!

★ ★

Bereket ki hepimiz okuduğumuz, yazdığımız halde Neyli'nin:

Rilimez aslı çok söz söylerir anber hususunda

Mısraıyla işaret ettiği gibi, yazan hattattan başlayarak "mahrus" un mânasını içimizde bilen pek azdı. Osmanlıca öyle bir lisandır ki yoktan var ettiği tumturaklı terkiplerle ayıp örtmeğe, kötüyü iyi göstermeğe, habbeyi kubbe yapmaya pek elverişli gelir. Şişirdikçe şişir, alabildiğine çek yedi kat göğe çıkar, yahut yerin dibine sok... Her türlü vasıta bu lisanda, bizden öncekiler tarafından hazırlanmış, örnekleri raflara dizilmiştir.

Yine haritaya göz gezdirim: İstanbulun yerinde İstanbul diye bir kelime yok;

Bu Yazıda İstanbul Kelimesinin Haritalarımızda Yeri Olmadığı Günlerden Başlıyarak „Beduh“ İşaretli Mektup Zarflarına Kadar Geçmiş Günlerin Bazı Gülmüş Âdetlerini Bulacaksınız.

Refik Halid Karay

"Derisaadet" var; saadet kapa-sı! Yalnız haritalarda değil, mektup zarfları, resmî evrak, nüfus tezkereleri, tapu senetleri üzerinde de hemen hemen hiç rastlanmıyan bir isim varsa İstanbul idi. İstanbul dememek için neler bulmuşlar ve uydurmuşlardı? Deraliyeler, Darülhilâfe'ler, hattâ Konstantaniye'ler!

Dünyanın neresinde bir şehir vardır ki yazı dilinde kendi adı bir yana bırakılıp pek de bir şey demek olmıyan ünvanları veya tarihe gömülmüş ismiyle anılsın? Evet, Roma'ya "ebedî şehir", Parise "ışık beldesi" denir ama ancak edebiyatta... ve bu son şehir "Lutèce" dir ama sadece tarihte! Herhalde nüfus kaydına "ışık beldesi" diye bir şey yazılmaz ve zarfın üstüne "Lutèce" konursa o mektup yerine varamaz.

Bizde yazılırdı: Dersaadette doğardık ve Deraliyye'ye mektup yollardık. Frenkler için ise bu asıl ismine boykotaj edilmiş şehir, Konstantinopl idi ve İstanbul ismi ancak şehrin camileri bol bir kısmına verilirdi.

İslâmbolu at gülzar yap

Diye vasiyet eden Padîşahın dedelerimiz: "Biz İslâmbolu aldık ama bir türlü İstanbul yapamadık!" diyebilirdi. Şimdi de ancak imlâsı telâf-fuzumuza uymıyan bir şekle sokarak noktalı "i" ile ve bir "n" la onu "İstanbul" yapabildik. Buna da şükür!

★ ★

Coğrafyada dinle alâkası bulunan bölgelere ve şehirlere de birer ünvan takılması yine Osmanlıcanın icaplarındandı: Mekkeimükerrime, Medineimünevverre, Kudüşerif mutasarrıflığı, Şam şerif gibi.. Daha eskiden kitaplara bir şehrin adını kısaca yazmak da hoşâ gitmezdi. Me-

selâ "Mahruse -i-Edirne" denilirdi ki bu söz "Medine -i- mahruse -i- Edirne" nin küçültülmüş şekliydi.

Ne lüzumsuz zahmetler..

Düşünüyorum da eğer Ankara Osmanlıca devrinde bugünkü önemi alsavdı ona en aşağı "Ankara -i- Müvakkara.. denilmesi lâzım gelecekti!

Haritalarda Akdeniz, Karadeniz yerine Bahrisefid, Bahriyah yazılmasında ve bahsi geçen o kocaman, şatafatlı, yalancı ünvanlar kullanılmamasında hattatlığın, hattatların de tesiri olsa gerektir. Zira yazıda Türkçe sözleri gereği gibi uzatmak, gösterişli sekile sokmak imkânı azdır. Halbuki su "sefid" kelimesi arap harfleriyle bir yayılır. Akdenizi bir baştan öbür başına kadar bir kaplardı ki.. ya "şahane" nin "he" si istenirse Basra körfezinden Adriyatik denizine kadar uzatılır, yine de "bana mı?.. demezdi!

Bütün denizlere "bahr" sözünü yakıştırdığımız halde ne dense Ege kısmına öztürkçe "Adalar Denizi,, adını vermiş-tik; fakat oradaki vilâyetin ismi (Cezairi Bahrisefid) idi O devirde Adaların hepsi de deniziyle beraber elimizde olduğundan neden (Adalar Denizi Vilâyeti) dememistik. hikmetine akıl ermez. Daha sâhane bir söz olmaz mıydı? Bir deniz, bir vilâyetimiz! bundan parlağı can sağlığı...

Şu cihet de var ki Bahrisefid sözü Akdenizin tastamamına Osmanlıcaya çevrilmiştir; ama arapçası değildir. Araplar o denize "Bahrül Mutavassıt" derler, lâtince ve frenkçesiyle bir mânaya gelir: eski zamanlarda bilinen top-rakların ortasında bulunduğu na işaretler Ortadenize ak sıfatını veren bizleriz. Coğrafyada asıl Akdeniz, simaldeki kutub kuşağındadır: "ehvad" diyerek ona arapça. "sefid" di-

yerek ötekine acemce sıfat takmak suretiyle birbirinden ayırmayı biz düşünmüştüz.

Bakınız bizler kelime yapıcılığında ne marifetli imişiz ve bizim nesil lisan diye ne oyuncaklı şeyler öğrenmek zorunda kalmıştır!

★ ★

Din ve efsanenin mektup zarflarında yeri, bir zamanlar, pek büyüktü.

Önce zarfın üst taraf ortasına acaip bir şekil çizilirdi: bu, "besmele" işaretiydi. Bazısı işaretî de az bulur, avni yere "Bimennihî Taalâ" diye bir dua yazardı. Yani "mektup Tanrının vereceği nimet ve yapacağı iyilik ile yerine varabilir.. demek istenilirdi. "Menn" in "Kudret helvası.. mânasına geldiğini de bildirdik

Duadan sonra, yine bazı arapça severler zarfın sağ tarafına meselâ "min Deraliye" soluna "ilâ Kastamonu" diye "İstanbuldan — Kastamonu" ya.. mânasına gelen yabancı edatlar koymayı bir iş sanırlardı. Adres vazıldı mı, sıra "beduh" a gelirdi.

Beduh de nedir?

Soldan başlayıp sağda büküldükten sonra yine sola kadar giderek tekrar sağa çevrilen ve ortada kıvrılan dolambaçlı bir çizgi, kocaman bir helezon, bir işaretler. Dahası var: çok defa helezon içinde 8642 rakamını da okursunuz ki ebced hesabıyla "beduh" daki harflerin vanyana dizilmiş karşılıklarıdır.

Bütün bunlar ne demektir? Zarfla mektupla, posta ile mü nasebetleri ne ola?

Anlatayım: Bir kısım eski ügâthenin ikriace "beduh" Allahın isimlerinden biridir; başkalarına göre mektupları ulaştırmağa memur bir meleğin isminden kinaye, yahut meşhur Buda'nın adıdır Kelimenin aslı ibranîce sanılıyor Şiirde bile ver ahırdı: Yazılısam arzıhal -i- dilberan üzere beduh olsam

Demek oluyor ki zarfın üzerine o işaret konuşca mektubun ya Allahın inavetine ya posta meleğinin vahut da her ne münasebetle ise Buda gibi bir büyük zatın mânevî kudretine havale ve emanet edildiği anlatılıyor Yani "beduh", bir cihetten posta idaresine güvensizlik alâmetinden başka birsev değildi!

Uzak devirlerden bahsetmiyorum. Ben bile yaşlılara imrenerek ve ne olduğunu bilmiyerek "beduh" lu mektuplar yazdığımı pek iyi hatırlamaktayım. Hattâ şimdi bile -eski el alışkanlığı- öyle yakışıklı bir "beduh" işaretî cekiyorum ki! Hendese şekillerini unutmuşum, o işaret ise hâlâ gözümün önünde ve kalemimin ucunda..

Ne hikmettir, bilemem; İnsan zihninde, faydasız ve tuhaf şeyler ciddi olanlardan daha silinmez izler bırakıyor!

